

znachenie literatury HVIII veka v istorii russkoj kul'tury. — M., L. : Nauka, 1966. — S. 43–46.

5. Goncharov S. A. Obrazovatel'nyj process duhovnyh seminarij v Rossijskoj imperii v sinodal'nyj period / S. A. Goncharov // Sborniki konferencij NIC Socosfera. — 2012. — № 37. — S. 117–118.

6. Gurvich G. «Pravda voli monarshej» F. Prokopovicha i ee zapadnoevropejskie istocniki / Gurvich G. — Jur'ev : Mattisen, 1915. — 111 s.

7. Drobina M. G. Pravovoe polozhenie Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi v period provedenija cerkovnoj reformy Petra I: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk: spec. 12.00.01 «Teorija i i istorija prava i gosudarstva» / Drobina M. G. — Krasnodar, 2005. — 25 s.

8. Nagevichene V. Ja. Russkoe prosveshhenie: «Uchenaja družhina» / Nagevichene V. Ja. — Cheljabinsk : Izdatel'skij centr JuUrGU, 2010. — 32 s.

9. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. — T. 6. — № 3893.

10. Prokopovich F. Duhovnyj reglament, 1721 g. : [Jelektronnyj resurs] / Prokopovich F. — Rezhim dostupa : <http://litread.me/web/313057/307000-308000>

11. Rohovych M. D. Peredmova / M. D. Rohovych // Prokopovyh F. Filosofski tvory: v 3 t. / [holova V.I. Shynkaruk]. — K. : Naukova dumka, 1979–1981. — T. 1. — K. : Naukova dumka, 1979. — S. 11–17.

12. Chistovich I. Feofan Prokopovich i ego vremja / Chistovich I. — SPb. : Tip. Imperatorskoj Akademii nauk, 1868. — 752 s. — (Sbornik statej, chitannyh v Otdelenii russkogo jazyka i slovesnosti Imperatorskoj akademii nauk. — T. 4).

13. Shkil S. O. Vplyv idei protestantyzmu na formuvannia svitohliadu Feofana Prokopovyha: avtoref. dys. ... kand. filos. nauk: spets. 09.00.11 «Relihiieznavstvo» / Shkil S. O. — K., 2004. — 16 s.

Л. М. Волкотруб

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»*

УДК 929(262+321.61)

КАРТОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ

L. Volkotrub

*National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute»*

The History of Cartographic Sources Development

У статті аналізуються карти як різновид зображальних джерел.

Ключові слова: картографічні джерела, історія, видання, історична інформація, Україна.

Cartographic sources are the variety of descriptive sources. They include historical and geographical maps and circuits maps. The image maps are a special kind of modeling the real phenomenon, that broadcasts their quantitative and qualitative characteristics, structure, interconnections and dynamic in a graphic form.

The prototypes of maps appeared as a way of transmitting information around

the world. People began to use this way of communication long before the appearance of writing. The quality of mapping images matched with the evolution of techniques and methods of mapping and publishing.

The general development of cartographic sources is determined primarily by three factors: the development of science and technology, the needs of society in different cartographic works, political and economic situation of country. Given this, map is an all-sufficient phenomenon, its sources expert study is based on understanding of invariance of its perception. Modern theoretical concepts show us the invariance of maps. Specifially, map is viewed in the following aspects: 1) it is one of the universal models of land and existing natural and social processes. 2) it is one of the tools of researching and forecasting. 3) it is a specific language formation. 4) it is a method of transferring information. As a source map may contain important information about physical geography, geology, hydrology, political-administrative division, population, flora and fauna of a particular area in a particular period. Mostly, cartographic sources are complex, because they contain a lot of cognitive and historical information.

Keywords: cartographic sources, history, publication, historical information, Ukraine.

В статье анализируются картографические источники, которые являются разновидностью изобразительных источников. Обосновывается вывод об их комплексности, насыщенности разнообразной познавательной и исторической информацией.

Ключевые слова: картографические источники, история, издания, историческая информация, Украина.

Дослідження історичних джерел, зокрема картографічних, їхньої історії розвитку, дає можливість вивчити рівень розвитку науки та природничих знань на певному історичному етапі. Результати опрацювання зазначеної теми викладено в наукових роботах фахівців книжкової справи та істориків. Зокрема, це праці С. В. Абросимова, В. В. Бездрабко, Я. С. Калакури, Т. Б. Паславського та ін., у яких розглядаються історичні джерела як продукт певного історичного періоду. Але залишається значна кількість проблемних моментів, зумовлених різними методологічними підходами.

Мета дослідження — всебічно і детально проаналізувавши картографічні джерела, висвітлити їх історичний розвиток, становлення і особливості їх дослідження.

Результати досліджень. Картографічні джерела містять важливу інформацію про навколишній світ і розвиток суспільства. Нині зростає попит на використання історичної інформації, зокрема картографічної. З одного боку, кар-

тографічні джерела, до яких відносять історичні та географічні карти, картосхеми, є різновидом зображальних джерел. Зображення на картах — це особливий вид моделювання реальних явищ, що у графічній формі передає їхні кількісні та якісні характеристики, структуру, зв'язки, динаміку. Прообрази карти виникли як засіб передання відомостей про навколишній простір. Цією мовою людина почала користуватися задовго до появи писемності. Якість картографічних зображень відповідала поступальному розвитку методів і способів створення карт і розвитку видавничої справи.

З іншого боку, картографічні матеріали належать до комплексних історичних джерел і є одночасно як зображальними, так і словесними (писемними) джерелами.

Первісна людина вивчала довкілля задля мисливства, збиральництва, рибальства тощо. Ці основні засоби існування людей зумовлювали постійні переміщення, що, у свою чергу, породжувало гостру потребу в умінні орієнтуватися й визначати місце розташування об'єктів у географічному середовищі. Першими картографічними зображеннями можна вважати примітивні малюнки кам'яної доби. На них було зображено місцевість із необхідними людині об'єктами — шляхами (річками, стежками), місцями збирання рослин, полювання та рибальства. Матеріалом для таких ранніх карт слугували кора й листя дерев, шкіра й кістки тварин зокрема бивні мамонта, каміння, пісок, скелі (наскельний живопис). Орієнтували зображення або за положенням сонця (первісні уявлення про сторони світу), або за постійними напрямками, властивими для даного регіону (панівними вітрами чи морськими хвилями). Написів не було, оскільки не існувало писемності.

Найдавнішою картографічною пам'яткою на території України є малюнок на уламку бивня мамонта — доісторична «Межиріч-карта», складена 15 тис. років тому. В мереживі безладних вирізьблених подряпин можна розрізнити картину місцевості: схил гори, стовбури дерев, річку, чотири споруди підряд тощо.

У часи Київської Русі на поширення відомостей про неї впливло те, які були відносини з сусідніми та віддаленими державами. Зокрема, руські землі зображено на давньогрецьких та давньоримських картосхемах; стародавніх грецьких периплах — пам'ятках античної описової картографії узбережжя; в рукописах арабського географа Аль-Ідрісі (1154 р.) та іспанського монаха з Астурії Беатуса Льебана (776 р.); на «Ебсторфській» карті світу (1234 р.); «Герфордській» карті світу (1275 р.), а також на примітивних, так званих монастирських, картах «Марра Мипсії» (XIII–XV ст.) тощо.

Першими українськими територіями, достовірно зображеними на давніх картах, були землі Криму та Північного Причорномор'я як такі, де мешкали колонізатори з Греції. Тому на перших середньовічних картах українські зем-

лі можна побачити хіба що за характерними обрисами Кримського півострова, які окреслено досить точно. Власне, територію України на давніх картах підписано як «Скіфія» або «Сарматія» відповідно до назв племен, які, за свідченнями давньогрецьких істориків і географів, населяли цей регіон.

У пізньому Середньовіччі, коли Україна перебувала спочатку в складі Литовсько-Руської держави, а потім — феодальної Польщі (Речі Посполитої), на картографування українських земель впливали поява й поширення в європейській картографії так званих птоломеївських карт, а також винайдення гравіювання та друку.

Поступово зображення ставали детальнішими й точнішими — шляхом збільшення масштабу, кількості населених пунктів, річок, географічних назв на картах, з появою багатокрушевих видань.

Проте картографували територію України чужоземні фахівці. Західну її частину до Дніпра позначено на двох картах краківського історика й географа Бернарда Ваповського у його виданні «Географії» К. Птоломея — карта 1507 р. (співавтор — Марк Беневентано) та карта 1513 р. (співавтор — Мартин Вальдземюллер). Відомі також зображення цих земель на картах Герарда де Йоде (1578–1593 рр.) і картах Литви та Причорномор'я Мартина Броньовського (опис «*Tartariae descriptio*», 1595 р.).

На середину XVI ст. припали перші спроби топографічних зображень лівобережної України — карта Московії італійського географа Батіста Агнесі (1548 р.), створена за матеріалами московського купця Дмитрія Герасимова, та складені на основі перепису населених пунктів, опису шляхів і річок (без вимірів у натурі) так звані «чертежи» — зародки російських топографічних карт. «Чертежи» окремих міст, повітів, територій стали основою при складанні в Москві детальної карти «Чертеж всему Московскому государству», виданої в кінці XVI ст. (між 1570 і 1600 рр.) і більше відомої під назвою «Большой чертеж». Це була дорожня карта масштабу 1:1850000 з нанесеними поселеннями, шляхами, річками, озерами, природними урочищами та відстанями між ними. На сьогодні зберігся додаток (пояснювальний текст) до «Большого чертежа» — «Книга Большому чертежу», де серед інших є й відомості про Лівобережжя та Наддніпрянщину України.

На карті литовського географа Антонія Віда, створеній 1542 рр. за матеріалами «чертежей», теж позначено значну частину українських земель. Ці ж території схематично показано на карті в книзі німецького дипломата Зигмунда фон Герберштейна «Записки про Московію» (1549 р.). Практично всю територію України, за винятком Криму, віддзеркалює детальна «Генеральна карта України з Поділлям» Яна Янсена, видана в Амстердамі (1647–1657 рр.) [5].

Картографічні джерела є однією з невід'ємних складових джерельної бази з історії козацьких поселень, адже дають змогу дослідити в просто-

ровому вимірі територію Запорозьких Вольностей. Найбільшу цінність мають оригінальні карти, атласи і плани, складені ще за часів існування Запорозької Січі та в перший період після її скасування, коли колишні запорозькі землі інтенсивно роздавали у власність новим господарям. Окрім друкованих (тиражованих) карт, значний масив тогочасних карт залишився в рукописах, як правило, в одному примірнику, що підвищує цінність таких матеріалів, які стають уже не тільки історичними джерелами, але й історичними пам'ятками.

Картографічні матеріали, в першу чергу карти і плани XVII — початку XIX ст., на яких зафіксовано землі Запорозького краю, сьогодні зберігаються в архівах, бібліотеках і музеях. Раніше значна частина таких матеріалів перебувала в приватних архівах, згодом і в колекціях шанувальників запорозької давнини. Вивчення більшої частини картографічних джерел козацької доби пов'язане з іменем Д. Яворницького [1].

Д. Яворницький був активним дослідником приватних архівів Південної України. Він знайшов, опрацював і впровадив до наукового обігу досить чималий масив різноманітних джерел, зокрема й картографічних. Саме на базі картографічних та інших видів джерел з приватних колекцій, було написано комплексне фундаментальне дослідження з історії запорозького козацтва. Окрім того, значну частину документів, зокрема й картографічних, Д. Яворницький використав з колекцій Катеринославського музею ім. О. Поля (нині — Дніпропетровський історичний музей ім. Д. Яворницького) і тим самим, врятував від знищення.

Отже, саме Яворницький розпочав комплексно вивчати та досліджувати історію запорозького козацтва, а також карти Запорозьких Вольностей. У творчому доробку вченого одне з провідних місць належить саме історико-географічним і топографічним дослідженням. «Прибічник комплексного підходу у вивченні історії Запорожжя, Яворницький приділяв значну увагу географічним умовам, в яких існувало козацтво, особливостям природничо-географічного середовища і топоніміці Запорозького краю, просторовому аспектові у дослідженні проблеми» [2].

Д. Яворницький використовував відомі й маловідомі карти, такі як: «Карта Большого чертежа», карти Г.-Л. Боплана (1600–1673 pp.), карта керівника Експедиції геодезистів та картографів Івана Ісленьєва 1779 р., карта італійського картографа Ріцці Занноні (1736–1814 pp.) 1772 р., карта Антонія Цатта 1798 р., «Генеральна карта» 1751 р. де-Боксета і В. Капніста, план С. Леонтєєва 1758 р., «Атлас р. Дніпра» 1786 р., який склав віце-адмірал Пушин, військові плани Мініха і Лассі, план 1886 р. генерал-майора Полікарпова, спеціальні геометричні плани окремих земель (поселень), виготовлені в Катеринославській губернській креслярні наприкінці XVIII — на початку XIX ст.,

значна частина яких за часів Яворницького зберігалась у приватних архівах місцевих землевласників.

1883 р. в паперах хортицького німця-колоніста вчителя Куппа Д. Яворницький знайшов унікальну карту Хортиці — «Inset Chortiz».

У зібранні відомого петербурзького колекціонера князя Дашкова був документ «Генеральна карта України», яку також вивчав Д. Яворницький. З часом у останнього зібралася своя цінна колекція картографічних матеріалів, в якій були унікальні карти і плани (оригінали і копії), а також знайдені в приватних колекціях Катеринославщини плани р. Дніпро та Дніпрових порогів.

Картографічно-топографічні відомості також містились у листах багатьох представників до Д. Яворницького. Особливо цікава інформація була в листах власників та управителів маєтків, лісничих, мисливців, які за службовими обов'язками були добре обізнані з кордонами та всіма географічними об'єктами на тій чи іншій території, а також мали в розпорядженні карти і плани цих земель і актові документи на ці землі (заповіти, дарчі, роздільні й договірні грамоти, акти купівлі-продажу). Ці відомості можна вважати опосередкованими картографічними джерелами. Проте особливого значення набувають ті згадки, що дають змогу ідентифікувати сучасні топоніми з їхніми історичними назвами XVI–XIX ст.

Перші карти з зображенням українських територій на математичній основі (за даними топографічних вимірювань) — це карти Миколая Христофора Радзівілла (Сиротки) і Гійома Левассера де Боплана (перша половина XVII ст.). Зокрема, Г. Боплан — французький військовий інженер, який перебував на службі в польського короля, створив серію карт України: Спеціальну карту України масштабу 1:452 000 на 8 аркушах (Гданськ, 1650); Генеральну карту України масштабу 1:1 800 000 (Данциг, 1651); карту басейну Дніпра на 3 аркушах масштабу 1:226 000 (2 аркуші) тощо. Переклад російською мовою Генеральної карти України Боплана опублікував 1830 р. історик-археолог Д. Бантиш-Каменський як додаток до 4-томної «Історії Малої Росії...» [4].

Кarti Г. Боплана використовували в європейській картографії у другій половині XVII ст. і в першій половині XVIII ст., їх значущість полягала в популяризації назви «Україна». Г. Боплан зобразив на картах близько 1300 об'єктів, серед яких майже 1000 населених пунктів та 150 річок. Межі території України Боплан визначив «від Московії до Трансильванії».

1725 р. було засновано Російську Академію наук, до якої перейшло державне картографування. 1739 р. усі картографічні роботи зосередились у Географічному департаменті при Академії наук, який півстоліття забезпечував розвиток географії та картографії й налагодив систематичне картографування імперії. 1745 р. Російська Академія наук видала з гравюрами на міді «Ат-

лас Російський, состоящий из девятнадцати специальных карт, представляющих Всероссийскую империю с пограничными землями», на двох картах якого в масштабі 1:1 428 000 зображено українські землі між Дніпром і Доном. Це «Карта Смоленской губернии с частями губерний Киевской, Белгородской и Воронежской» та «Малая Татария с пограничною Киевской и Белгородской губерниями» [2].

1765 р. при Харківському колегіумі відкрито додаткові класи з викладанням геодезії та картографії, а в Миколаєві засновано штурманське училище. Часом становлення на теренах Росії й України картографії як окремої науки можна вважати 1763 р., коли було створено Генеральний штаб з функціями картографічного забезпечення військ.

Особливістю картографування XIX і початку XX ст. є створення більш детальних карт на основі високоточних астрономічних вимірювань координат та інструментальних топографічних зйомок.

Західноукраїнські землі картографували геологи Австро-Угорщини та Польщі, а київські та східноукраїнські землі — переважно російські й українські автори.

Загалом на 1845 р. про територію України видано 508 аркушів карти масштабу 1:26 000 і перша дорожня карта (100 аркушів масштабу 1:840 000).

У 1865–1871 рр. російські військові топографи під керівництвом Стрельбицького (вихідця з Полтавської губ.) виготовили «Спеціальну» карту Європейської Росії масштабу 1:420 000, яка охоплювала в т. ч. усі українські землі в межах Російської та Австро-Угорської імперій. Карта ґрунтувалася на описі численних (понад 20 000) пунктів, її виконано у двох кольорах (ліси зображено зеленим). Однією з найкращих карт того часу була нова топографічна карта Західного прикордонного простору Росії (від Дніпра до Карпат) масштабу 1:84 000. Українські землі у складі Австро-Угорщини (переважно до лінії Київ — Одеса) зображалися на топографічних картах віденського Військового географічного інституту.

Потреба в картах для військової справи та господарського освоєння земель постійно зростала. За 1821–1839 рр. було складено спеціальну десятиверстову карту Європейської Росії під керівництвом Шуберта. 1845 р. в Санкт-Петербурзі відкрито Імператорське географічне товариство, а згодом в Україні — його Південно-Західну філію (1873–1876). Створення загальногеографічних, тематичних і навчальних карт було однією з основних їхніх функцій. Перші геологічні карти України датовані серединою XIX ст.

Іntenсивно розвивалося тематичне картографування, насамперед шляхом створення петрографічної карти Донецького кряжу (1829), першої кліматичної карти Веселовського (1857), низки гідрологічних карт. Великий обсяг знімальних і картоскладальних робіт у 1803–1896 рр. виконало Чорноморське

гідрографічне депо (пізніше — Миколаївська гідрографічна частина). Вперше рельєф усєї території України позначив О. Тілло на гіпсометричній карті Європейської Росії масштабу 1:252 000 (1890).

Економічні аспекти українських земель уперше віддзеркалено на російській друкованій «Карті промисловості Європейської Росії» (1842–1853 рр.). Ця карта була загальноекономічного призначення, тому що, крім промисловості, охоплювала сільське господарство і транспорт.

Політико-адміністративні карти України було видано у XVIII — на початку XIX ст. Перші українські навчальні карти, напевно, вийшли у Львові: І. Шараневича — карти «Львів за часів панування руських князів» (1861) та «Галицько-Волинська Русь і її важливі історичні місцевості від найдавніших часів до року 1453» (1863) та В. Ільницького — карти «Царство Данила Галицького» (1862) та «Русь, Польща і Литва в XIV ст.» (1875).

За часів УНР картографуванням держави займалася Головна геодезична управа при Військовому Міністерстві, яка в 1918–1919 рр. видала 54 аркуші державної спеціальної карти України масштабу 1:420 000 і 4 аркуші масштабу 1:1 050 000, а також «Фізичну карту України» Тутковського (географа і геолога, професора Київського університету, автора першої схеми природно-географічного районування України).

1917–1920 рр. вкотре змінили карту території України. На центральних і східних українських землях із грудня 1919 р. встановлено радянську владу й утворено УСРР. Галичина, Холмщина, Волинь опинилися під владою Польщі, територія Буковини відійшла до Румунії, а Закарпаття — до Чехословаччини. Нові карти видавали центральні картографо-геодезичні органи тих країн, до складу яких входили українські землі. Це були доповнені й перероблені видання з карт часів Першої світової війни. Надалі розвиток картографії українських земель, а також джерелознавчого вивчення карт пов'язаний з утворенням різних спеціалізованих інституцій в УРСР та незалежній Україні.

Отже, загальний розвиток картографічних джерел визначався передусім трьома обставинами: прогресом науки й техніки, потребами суспільства в тих чи інших картографічних виданнях, політико-економічним станом держави.

У цьому контексті карта є самодостатнім явищем, її джерелознавче вивчення базується на розумінні інваріантності її сприйняття. Про інваріантність карти свідчать сучасні теоретичні концепції. Зокрема, карту розглядають у таких аспектах: 1) як одну з універсальних моделей земної поверхні та природних і суспільних процесів; 2) як інструмент дослідження і прогнозування; 3) як специфічне мовне утворення; 4) як канал передання інформації.

Таким чином, історична карта є продуктом свого часу і рівня розвитку науки та природничих знань, вона реалізує не тільки певну суто прагматичну

мету, але й свідомо або не усвідомлено віддзеркалює суб'єктивні погляди картографа та замовників карти, а окрім інформаційних, часто виконує певні соціальні завдання. Тому використанню картографічної інформації — як її донаукової стадії (фактично до XVIII ст.), так і сучасної — має передувати джерелознавчий аналіз та історико-картографічна реконструкція реалій, мети й обставин складання карти. На сьогодні підготовка наукових карт і науково-довідникових видань має супроводжуватися аналізом картографічної інформації й першоджерел незалежно від часу їх створення, володіння історичним контекстом і методами джерелознавчого аналізу, проведення історико-картографічної класифікації та реконструкції реалій, мети (функцій) і обставин складання карти, а також перевіркою методів складання карт, географічних об'єктів, топонімів тощо.

Як історичне джерело карта може містити важливі відомості про фізичну географію, геологію, гідрологію, політико-адміністративний розподіл населення, рослинність і тваринний світ певної території у певний період. Картографічні джерела здебільшого є комплексними, тому що містять комплекс безпосередньої та опосередкованої інформації про певну місцевість.

1. Абросимова С. В. Картографічні джерела запорозького ареалу в приватних архівах Південної України / С. В. Абросимова // Історія і культура Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник. — Вип. 5. — 2008. — С. 11–15.

2. Бездрабко В. В. До історії вивчення картографічного документа в Україні / В. В. Бездрабко // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. — «Історія». — 2008. — № 816. — С. 405–415.

3. Кавун М. Е. Картографічний матеріал кінця XVIII ст. як джерело з історії формування м. Катеринослава / М. Кавун // Наддніпрянський історико-краєзнавчий збірник. — Вип. 1. Матеріали Першої міжрегіональної історико-краєзнавчої конференції (8–9 жовтня 1998 р., Дніпропетровськ). — Дніпропетровськ, 1998. — С. 104–110.

4. Лашко С. П. Розвиток картографії на теренах України: давня доба / С. П. Лашко // Вісник КДПУ імені М. Остроградського. — Вип. 5 (58). — 2009. — Ч. 1. — С. 132–137.

5. Сосса Р. Історія картографування території України / Сосса Ростислав. — К.: Либідь, 2007. — 336 с.

1. Abrosymova S. V. Kartohrafichni dzhherela zaporozkoho arealu v pryvatnykh arkhivakh Pivdennoi Ukrainy / S. V. Abrosymova // Istoriiia i kultura Prydniprov'ia: Nevidomi ta malovidomi storinky: Naukovyi shchorichnyk. — Vyp. 5. — 2008. — S. 11–15.

2. Bezdrabko V. V. Do istorii vyvchennia kartohrafichnoho dokumenta v Ukraini / V. V. Bezdrabko // Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im. V. N. Karazina. — «Istoriiia». — 2008. — № 816. — S. 405–415.

3. Kavun M. E. Kartohrafichniy material kintsia XVIII st. yak dzhherelo z istorii formuvannia m. Katerynoslava / M. Kavun // Naddniprianskyi istoryko-kraieznachnyi zbirnyk.alnoi istoryko-kraieznachnoi konferentsii (8–9 zhovtnia 1998 r., Dnipropetrovsk). — Dnipropetrovsk, 1998. — S. 104–110.

4. Lashko S. P. Rozvytok kartohrafiï na terenakh Ukrainy: davnia doba / S. P. Lashko // Visnyk KDPU imeni M. Ostrohradskoho. — Vyp. 5 (58). — 2009. — Ch. 1. — S. 132–137.

5. Sossa R. Istoriia kartohrafuvannia terytorii Ukrainy / Sossa Rostyslav. — K. : Lybid, 2007. — 336 s.

A. A. Kizlova

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»*

УДК 94(477-25):2

**МИРОТОЧИВІ ГЛАВИ В СИСТЕМІ ПЕЧЕРНИХ
СВЯТИНЬ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ
(кінець XVIII — початок XX ст.)**

A. Kizlova

*National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute»*

***Myrrh-Pouring Heads in Kyiv Pechersk Lavra System
of Cave Sacred Objects (Late 18th — Early 20th Ct.)***

У статті охарактеризовано мироточиві глави в системі шанованих святинь у Ближніх і Дальніх печерах Києво-Печерської лаври кінця XVIII — початку XX ст.

Ключові слова: Київ кінця XVIII — початку XX ст., Києво-Печерська лавра, святиня, мироточива глава.

The article deals with problem of myrrh-pouring heads in Kyiv Pechersk Lavra sacred objects system in Near and Far caves. The place of this heads in both caves and its physical accessibility for prayers is analyzed. The infrastructure development around the myrrh-pouring heads and its informational potentiality are investigated. The author compares this heads inter se and with other sacred objects in Lavra caves. The monks tactic concerning the myrrh-pouring heads is described and analyzed.

Keywords: Kyiv in late 18th — early 20th ct., Kyiv-Pechersk lavra, sacred object, myrrh-pouring head.

В статті охарактеризовані мироточиві глави в системі почитаемых святинь в Ближних и Дальних пещерах Киево-Печерской лавры конца XVIII — начала XX вв. При этом была поставлена задача принять во внимание такие факторы: 1) место глав в пространстве пещер; 2) обустрой-